

Tumedad templid täis magususi kõikide elavate ühisest tungist

Jaan Oksa protsessuaalne subjekt

KRISTJAN HALJAK

Käesolev artikkel tõukub minu valmivast dissertatsioonist, milles võrdlen Jaan Oksa ja Lautréamonti loomingut. Siinses kirjatöös keskendun nooreestlase Jaan Oksa poetikale ning tema teoste avangardsele-revolutsioonilisele laadile, mis alles hilja-aegu on asetunud uurijate suurema tähelepanu alla. Vaatlen Oksa tekste Lautréamonti ja teiste modernistlike poetide peal ära proovitud mõistestikku ja psühhoanalüütilist meetodit kasutades. Keskmes on hüpotees, et Oksa uuenduslikus ja sügavalt isikupärasel poeetilisel proosas on esil samasugune avangardistlik pööre, nagu leidis aset XIX sajandi teise poole prantsuse kirjanduses. Samuti postuleerin, et see hüpoteetiline pööre nihestas kirjanduse traditsioonilist tähendust, kui viis teda võib-olla lähemale kõige varasemale kirjanduslikule traditsioonile, luues silla kirjanduse algsituatsioonina vaadeldava müstilis-transsendentse tasandini, kus just subjekti piiride korduv kustutamine ja väljajoonistamine on psüühne teadvustamatute struktuuride sümboliseerimise protsessis püsivalt esil. Laiemas plaanis raputas see pööre ka subjektsuse mõistet, sh selle loomemehhanisme, teadlikust minast juhitud tervikutaotlust ja sotsioseksuaalse püsituse mõtestust. Kuigi Oksale pöörasid tähelepanu juba XX sajandi alguse avangardsed rühmitused, nagu Noor-Eesti ja Siuru, on võimalik, et tema tekstides avalduv **avangardne subjektsus** ning sellega olemuslikult haakuv seksuaalsuse käsitlus torkasid küll tollastele lugejatele ja kriitikutele silma, ent üksnes kui hämar ja mõistetamatu miski – tume asi, mis tungib esile, ent ei allu mõtestamisele.

Artikli keskmesse asetuv **protsessuaalne subjekt** mõiste pärineb Julia Kristeva raamatust „Luulekeelee revolutsioon” („La Révolution du langage poétique”, 1974), kus autor uuris selle mõiste kaudu Lautréamonti ja Stéphane Mallarmé poetikat. Pidevas arenemises olev subjekt on olulisel kohal ka eksistentsialistlikus filosoofias: sarnane arusaam subjektist leidub nii Simone de Beauvoiri (nt 1944: 210) kui ka Jean-Paul Sartre'i (nt 1943) arutlustes.

Kristevalikus perspektiivis on selline subjekt transgressiivne *par excellence*, sest kogu tema olemasolu, areng ja tähendus põhinevad lakkamatul konfliktil ja piiriületusel. Temas põimuvad tungid, ihad ning libidinaalsetes üleminekutes ja ülekannetes kord omaks võetud, kord jälle hüljatud identiteedid, mistõttu on temas lihaks saava protsessi kirjeldamise kaudu võimalik tuua esile subjektsuse Oidipuseeelsed juured ning valgustada subjekti tuumas haigutava tühimiku kontuure. Samuti ei tohi unustada sõna *protsess* laiemat tähendusvälja prantsuse keeles. Sõna osutab sellele, et ühtpidi lükatakse subjekt ihade ja tungide detsentraliseerivas ringmängus

käima, teisalt seatakse subjekti õiguspärane olemine kahtluse alla, tema ühtsust asutakse samas konfliktises liikumises viimase piirini lammutama (Kristeva 1977: 56), jättes sümbolseesse kirjanduslikku sfääri maha üksnes tema liikumist kaardistava fragmentaariumi. Käesolevas artiklis kaitsen hüpoteesi, et sedasorti protsessuaalne subjekt avaldub ka Oksa transgressiivses proosas.

Oks on üks väheseid XX sajandi alguse eesti kirjanduskriitikuid, kes kasutab läbivalt dekadentsi ja modernismi mõisteid (nt Oks 2004: 219, 248), sh nimetas ta dekadendiks meelsasti ka ennast (Oks 2004: 283; vt ka Tuglas 1935: 181). Kaasaegsete meenutustest ja Oksa kirjutistest selgub, et ta jälgis aktiivselt vene kirjandusmaastikul toimuvat, luges olulisemat perioodikat ning nii jõudsid prantsuse XIX sajandi lõpu kirjanduslikud uuendused temani läbi vene hõbeajastu filtri.¹ Seoses Oksa teoste paigutumisega eri kirjandusvoolude alla kerkib foonile sümbolism, mis nii prantsuse, belgia kui ka vene variantides mängis olulist rolli Noor-Eesti liikumises. Toona avaldatud käsitlused ja tõlked aitavad veenda, et kui mitte päriselt Lautréamonti proosapoeemiga „Maldorori laulud” („Les Chants de Maldoror”, 1868–1869), siis vähemasti sellega samasse mõtteruumi asetuvate ning neist otsesemalt või kaudsemalt inspireerunud autoritega oli Oks tuttav ning paigutas ennastki lisaks dekadentidele ka sümbolistide ridadesse. Noor-Eesti väljaannetes ilmus oluliste prantsuse ja belgia sümbolismiga seotud autorite (nt Charles Baudelaire’i, Paul Verlaine’i, Émile Verhaerani, Maurice Maeterlincki) teoste tõlkeid ja käsitlusi, samuti olid neis esindatud teised Euroopa ja vene kirjanikud ning mõtlejad, keda võib sarnasesse transgressiivsesse traditsiooni kaasata (Valeri Brjussov, Gabriele D’Annunzio, Henrik Ibsen, Gustav Meyrink, Knut Hamsun jt). XX sajandi alguse Eestis ning Venemaal olid sümbolism ja dekadents tihti sünonüümid. Oksa on nende vooludega seotud tänapäevalgi (nt Süvalep 1996;² Lindsalu 2004), uut akadeemilist hoogu on toonud Marianne Lind magistritööga „Dekadentlik esteetika Jaan Oksa proosaloomingus” (2018). Samuti seob (kristliku) dekadentsidiskursusega Oksa loomingu Ian Tracy Gwin oma magistritöös „The Forbidden Tree: Jaan Oks and the Fall of Humankind” (2022).

Oksa voolav binaarsus, subjekti jagunemised,³ grammatilise isiku muundused

Oksa teoste poeetilise subjekti pealtnäha põhjendamatu variatsioone käsitles põgusalt juba 1927. aastal tema teoseid lingvistiliselt analüüsinud Daniel Palgi, toonitades: „Omalaadilise vormilise tähtsusega on ka asjaolu, missuguses gram-

¹ Vene suunalt tulnud dekadentlike kirjanduslike ja teoreetiliste mõjutuste põhjalikumat eritlust vt Gwin 2022.

² Ele Süvalepa (1996: 799) sõnutsi kannab Oksa teoseid „üldine modernistlik-dekadentlik häälestus või hoiak, maailmavalu ja perspektiivitunne”.

³ Rääkides artiklis subjekti lahustumisest, lagunemisest, pihustumisest, voolamisest, tähistan eri verbidega üksnes erinevaid aspekte ühest ja samast universaalsest poeetilis-psüühilisest protsessist, subjekti jagunemisest, mis on Oksa modernistlikus tekstis esil.

matilise isiku vormis teos väljendub” (Palgi 2003: 402). Autori, lugeja ja tegelase vaatepunktide vaheldumine on Oksa poeetilisele proosale igiomane. Sobiliku näite toob Palgi seksuaalse alatooniga tekstist „Meestele vastumine”, kus kolmas isik läheb pealtnäha põhjendamatu üle vormiks, millel grammatilisele isikule osutavat pöördelõppu enam pole, aga mida saab tõlgendada korruga nii minavormina, nagu teeb Palgi, kui ka endiselt kolmanda isikuna, tähistades merelt naasvatele meestele vastuminevaid naisi:⁴

Naised ja noorikud [---] nemad võtnud viimase kirja otse ahnelt suudeldes vastu, heameele all natuke üleihuliselt värisedes. [---] Siis on hea teele minna, teel olla, mõnus on isegi sügiseööl külmetada, ei taha nagu paksemat riidet ümber panna... Nii tume soojus on kusagil, võtaks veelgi vähemaks riideid, üsna paljaks, poolalasti... ja ikka oleks hauduv-soe, tumedad värinad, mõistatuslikud tõmmatused keha ümber, ihu sees ja peal. [---] Ja nagu tahaksid nüüd, et paljale ihule löödaks, esiti puuga, siis vitsaga ja jälle kepiga, millel jämedad näsad küljes. (Oks 2003: 162)

Grammatilise isiku vaheldumist saadavad samuti Oksale omased, tema poeetiliselt subjektsust ja seksuaalsusekäsitust peegeldavad motiivid: libidinaalse energia liikumisega seotud vibratsioonid-värinad, mis märgivad ühtaegu tungide pulbitsemist, psüühilise voogamise kajastumist füüsilises maailmas. Värinatega seostub nii külmustunne kui ka tume soojus, sh sisemise kogemuse kuumus, mis välisilma mõjutused lämmatab. Külm ja röske, kaduviku ja surmaga seotud ning subjekti nii materiaalselt kui ka psüühiliselt endasse mässiv sügisöö, mis sobib sümboliseerima freudistliku surmatungiga kaasnevat hävituslikku ja vaibuvat liikumist kaduviku poole, astub vastasseisu subjekti kaudu – olgu tema sisemusest või välisusest, iga tahes kusagilt piirideta umbmäärasusest – esile tungiva sooja Erosegaga. Samuti ilmub eeltoodud katkendis teel olemise kujund ning liikumisega seotud mõnusus. Nii leiavad protsessuaalse subjekti pidetus ja lakkamatu nihkumine väljenduse välises teekonnas, mis on sarnane eri religioonides levinud palverännakuga, kus liikumised füüsilises ilmas ja psüühilises ruumis peavad olema võrdelises seoses. Oksa poeetilise proosa oluline tunnusjoon on ka pidev kordamine, sama mõtte ümberütlemine, mis loob seose seksuaalakti korduvuse ja näiliku mehaanilisusega, samuti tungilise ringliikumise tameda ja tühja naudingulise tuuma ümber, ilma seda päriselt puudutamata, võimaldades nõnda seda soovitud fantaasiaga täita ning ammutada lisa-naudingut, nn *plus-de-jour*i,⁵ mis tekstilises sublimatsioonis ei jää alla ühelegi päris naudingule.

⁴ Kuigi Palgi rõhutab 1. grammatilise isiku ilmnemist vaadeldavas tsitaadis, ei ole sinne tingiva kõneviisi oleviku ainsuse 1. isik täiel määral tähistatud (vt Erelt, Metslang 2017: 162). Ometi on tegu Oksa poeetikale omase dünaamikaga, mida silmatorkavalt kohtab näiteks tekstis „Emased” (nt Oks 2003: 256).

⁵ Jacques Lacani psühhoanalüüsis on oluline nauding (pr *jouissance*) ja mõnu (*plaisir*) eristus – eesti lugejaile on mõneti sarnane eristus tuttav Roland Barthes'i (2007) teooriast. Nauding on äärmuslik ja hävituslik ning selle teostudes ei ole tähtis subjekti säilimine – sestap võib freudistlikult väljendudes öelda, et nauding tõepoolest asubki „sealpool mõnuprintsipi”, haakudes surmatungiga (sks *Todestrieb*), selle destruktivse ja korduva sunniga, mis lacanlikus teoorias

Palgi käsitluse juurde tagasi pöördudes tsiteerin analüütilise võrdluse huvides tema olulisemaid seisukohti, soovides toonitada võimalikke sarnasusi ja erinevusi siinses töös arendatud, kristevalikust psühhoanalüüsist tõukuva subjektikäsitlusega:

Kolmas isik kui niisugune on ikkagi neutraalne ja kauge. Kui nüüd avaldatakse 1. isikuvormis, siis andutakse täiesti mõttele, kujutelmadele, asutakse tegelase osasse, tuntakse selle elamusi täiesti omastena. Saadakse suhtumise soojuse kulminatsioon. Toon muutub täiesti intiimseks. Siis aga tuleb taganemine: minnakse üle 2. isikuvormile ning edasi juba kolmandale: autor (ja lugeja) erineb jälle tegelastest.

See stiilivõte praegusel kohal on eriti iseloomulik, sest on tegemist seksuaalselt iseloomustatud ainega, mille vastu on autoril nõrkus kõigis teis ja mis joon on iseloomulik ta teostele. (Palgi 2003: 403)

Siinjuures torkab silma Oksa minasubjekti võime tajuda teiste tegelaste „elamusi täiesti omastena”. Ent võiks ka psühhoanalüütiliselt väita, et hoopis minasubjektile omased sisemised elamused kantakse psüühilise eituse (sks *Verneinung*), nende eemaletõukamise, salgamise tõttu üle fantastilistele, vastassugupoolt esindavatele tegelastele. Nõustun Palgi väitega, et Oksal on eriline nõrkus seksuaalse aine järele. Lisaks toonitan, et panpsüühiline seksuaalsus avaldub ka neis tekstides, kus see ei ole esil ainese ega sisuna,⁶ sest Oksa tekstide tungiline seksuaalsus ilmneb samavõrra või enamgi vormis. Seda rõhutavad just nimelt kordused, vabadel assotsiatsioonidel põhinev kujundikeel, grammatiliste isikute vaheldumine ning häiritud, normist hälbev süntaks.

Palgi tõstab tunnetuslikust aspektist esile veel kujutusliku intiimsuse loomist isikuvormide vaheldumise kaudu Oksa seksuaalse sisuga fantaasiates. Seda intiimsust võiks tõlgendada barjääri kaotamisena subjekti ja teda ümbritsevate objektide, ent veelgi enam kirjutuse subjekti, autori ja lugeja vahel. Samuti märgib grammatiliste isikute ja aegade vaheldumine subjekti pihustumist freudistlikus ookeanilises kogemuses, Georges Bataille' (1970: 21, 2011: 29) mõistes erootilises sisemises kogemuses, kus mina piirid hägustuvad ja see, mis enne oli pidevusetu (pr *discontinuu*), muutub pidevaks (*continuu*).⁷

toimib seksuaaltungi vormilise ekvivalendina. Õigemini öeldes võiks Slavoj Žižeki (2019: 324) tõlgenduses näha iga tungi kui **sisult** seksuaaltungi, ent **vormilt** surmatungi (vrd Lacan 1966: 848). *Plus-de-jour*'i võiks seeläbi tõlgendada kui lisanautingut, mis paradoksaalselt sünnib tege-liku naudingu edasilükkamisest.

⁶ Lind (2018: 22) on samuti nentunud, et arhiivis leiduvaid käsikirju uurides ilmneb, kuidas naturalistlikuks külaproosaks liigitatud tekstide esialgsed variandid sisaldavad samasuguseid erootilis-pornograafilisi mõttemõlgutusi nagu autori ihalis-tungilised hilistekstid.

⁷ Sellist subjekti ja objekti(de) vahelise piiri kadumist kirjeldab nn psühheedeelse kogemuse peamise tunnusenähtuse Albert Hofmann (1979).

Sina „Emastes”. Oksa ookeaniline subjektsus

Oksa tekstides esinev sina sarnaneb Kristeva analüüsitud Lautréamonti „Maldorori lauludes” esile kerkiva subjektsusega ihulisuse ja seksuaalsuse seisukohast ning on kõige intensiivsem erootilis-tungilise iseloomuga tekstides „Emased”, „Ihu” ja „Nimetu elajas”. Erinevalt „Maldorori lauludest” on nende palade kulg sedavõrd hoogne, et üht kindlat positsiooni fikseerida on peaaegu võimatu, kuna seksuaalsuse ja hävitusega seotud konfliktid võnkumised ei luba ei minal ega sinal stabiilset identiteeti alal hoida, muutes teksti psühheedseks-ookeaniliseks.⁸ Viimase all pean silmas Sigmund Freudi teose „Ahistus kultuuris” alguses esitatud teoreetilist diskursi nn ookeanilisest kogemusest (Freud 1994: 1100), mida võiks traditsiooniliselt tõlgendada religioosse või müstilise tundena, kogemusena, milles minakujutelmapiirid hägustuvad ning subjekt tajub ühtsust maailmaga – sarnaselt imikuga, kes Freudi (1994: 1100) järgi ei suuda tõmmata piiri iseenda mina ja rinna kaudu olemas oleva ema vahele. Sedasorti poeetiliste tajuprotsesside näitlikustamiseks analüüsin lähemalt Oksa hilisloomingusse kuuluvat ja rõhutatult ihalis-tungilist teksti „Emased”, kus subjekti seksuaalne pihustumine avaldub Oksale omaste stiililiste, sisuliste ja diskursiivsete üleastumiste täies kirevuses.

Ambivalentsus kerkib esile juba loo pealkirjas. Ühtpidi on emased tõlgendatud oksaliku subjekti jaoks põhiliste rünnakuobjektidena, teisalt tuleb Oksa panpsüühilist ja ookeanilist subjektiivsust tõlgendades arvestada, et ka loodust on Oks (2003: 245) määratlenud kui emast. Siinkohal tekib kaks õigustatud, omavahel tihedalt põimunud küsimust: kes on isane ning kuidas hinnata looduse rolli oksalikus poeetikas? Kui uurida lähemalt „Emaste” kolmelõigulist osa (Oks 2003: 244–245), mille panpsüühiline positiivne erotism eristub mujal taoti domineerivast misogüünsest pessimismist ja kus pulbitseb *kõige elava ühine tung rõõmude tumedas templis ja saladuste ookeanis pidutujus*, siis ilmneb, kuidas hinnanguline kahemõttelisus ja kõlbeliste otsustuste ebakindlus läbivalt iseloomustab soolist jaotust ja selle ümberhindamist:

- 1) Isane on keegi, kelle emane on „ära määrinud” (Oks 2003: 244), seega ei määratleta teda selle kaudu, mis tal on, vaid üksnes suhtepõhiselt ja selle kaudu, mis temas on üleliigset, puudulikku ja räpast.
- 2) Isast kõnetatakse samal leheküljel talle iseloomulikus tumeduses surevana ja kooskõlas kristliku eshatoloogilise kuulutusega „kõige liha lõppemisest” (Oks 2003: 244).
- 3) Ürgne sugutaja on jumal (Oks 2003: 244), aga maa peal on see töö meeste kanda, sealjuures tähistab Oks neid sellises seksualiseeritud kontekstis kui „meheorjasid”. Samas selgitab jutustaja isase ja emase seksuaalsete (dis)positsioonide põhitunnuseid:

⁸ Põhimõtteliselt võin nõustuda Leo Luksi (2024: 75) väitega siinses numbris, justkui oleks oksalikus polüfoonias eristatav kindel filosoofiline hääl. Ometi näib mulle, et see hääleline-moraalne dominant, mis ajuti pinnale kerkib, on psüühilise *Superego* ehk ülimina hääl, mis seostub ning on vastavuses toonases ühiskonnas domineerinud paternalistlike väärtustega (nt meessovinism, protestantlik moralism, pedagoogiline „õpetaja”-diskursus, kodanlik-kapitalistlik progressiia). Seetõttu toetan jätkuvalt hüpoteesi, et nn isandahäale eristamine ei võimalda kinkida pihustuvale subjektile ühtset püsivat identiteeti.

isased ilmuvad kui aktiivsed andjad, emaste kande algupärane roll saab ilmsiks tahtjatena, kusjuures andjad „tahtjate kohal lolliks kudunevad” ja surevad, sestap tõuseb nende „loov hing kui võrguniit julgelt jumala poole” (Oks 2003: 244).

4) Isane või emane saab olla üksnes **inimene**, keda ühtäkki, keset tekstis rohkem või vähem agentsetena esinevaid ingleid, kuradeid ja jumalat/jumalaid tähistatakse kui ainsat maajumalat, ühena neist, kes „isased ja emased on sugude sees” (Oks 2003: 245). Niiviisi on isasus ja emasus eristatud vastanditena potentsiaalselt kooseksistee-rivad inimlikus subjektis (sest kuradid ja jumal on küll kiimalised (Oks 2003: 245), ent nad ei saa oma seksuaalset iha realiseerida⁹). Siiski saab järjekordse ambivalentse ümberpööramise kaudu selgeks, et inimesed ei ole sellest erilisest ja maagilisest potentsiaalist ning tahtväärtusest teadlikud¹⁰ – siin võib aimata Oksa subjekti revolutsioonilist püüdu kõrgema teadvusseisundini jõudmiseks, vastandite ületuseks ja „rõömude rõömude” tumeda templi (Oks 2003: 245) müsteeriumi avamiseks.

5) „Loodus saab andjaks ja tahtjaks. Ja saaja on ta ühtlasi.” (Oks 2003: 246) Nõnda omandab kindlalt emasena defineeritud loodus järgmises lõigus eksplitsiitselt androgüünsed jooned, jäljendades sooliste positsioonide ootamatus vaheldamises Oksa üha arenemises olevale subjektile omaseid võnkumisi.

Lisaks on huvitav, kuidas näiteks „Nimetu elaja” kristliku alatooniga süü-diskursuses mängitakse ümber naiste, meeste ja loomade erinevused, nii et isiku-pärased omadused avalduvad samuti üksnes suhteliste vastanduste ja ilmaoleku kaudu: „Naisterahvas on selles süüdlane, et ta isane ei ole – meesterahvas selles, et ta emane ei ole. Ja kõik on nimeta surma teeninud: et nad ei ole loomaks sündinud.” (Oks 2003: 283) Kummalisel kombel on siin ülim väärtus ja süü kõrvaldaja loomaks sündimine. Viimast peaks loogiliselt, ent ka etümoloogiliselt pidama looduse osaks, sestap esindaks esmalt eksplitsiitselt emasena, kuid peagi androgüünsete omadus-tega kirjeldatud loodus justkui väljapääsu igasugusest süüdiskursusest, ent samal ajal ka sooparadigmast – kuna Oksa järgi on „sugu” üksnes inimestel.¹¹ Ometi näib, et eelneva taustal pole võimalik leida kinnitust ühelegi teisele soospetsiifilisele tendent-sile Oksa poetikas peale siinses artiklis juba postuleeritud subjekti¹² soolise identi-teedi voolavuse väga erinäolises, kuid ometi universaalses seksuaalsuse, (religioosse) folkloori ja inimlikkuse-loomalikkuse panpsüühilises sulamis.

⁹ Võib-olla seetõttu, et need olendid asuvad – vähemasti enamiku ajast – Oksa poeetilises oma-ilmas nn immateriaalsel-kehatul väljal ning pääsevad ihulisse ja seksuaalselt eristatud sfääri üksnes seestumise, obsessiooni kaudu, mis „vaimuhaiguse müüdiile” eelnevas diskursuses leiab seletuse pigem deemonlik-nõiduslikus kontrollis subjekti teadvuse üle.

¹⁰ „Inimesed aga ümberringi kõnnivad aeglaselt, mitte midagi imetledes, vaatavad hingega ümberringi ühtviisi, plaanilikult hooletult, nagu oleks see muinasjutuliselt kubisev ja metsikult väänlev ilma keskpaik, tahtmine, himu igapäevane tühi, ja nagu oleks terve elu odava paberossi suitsetamine mingisugusest viiekopikalises topsist...” (Oks 2003: 245)

¹¹ „See on ainult inimestele – kõik ainsale maajumalale – inimesele eraldatud ja õnnistatud neile, kes isased ja emased on sugude sees. Kõik muu looduse teotus – need juusteni uhked, väga ilusad ja kiimalised kuradid, see tursunud, tahtmisvõimes kohitsetud jumal – tunnevad häbi oma puu-duliku hingeehituse pärast: neile pole ju sugu sisse lastud, ainukest elavat ilmade sees – sugu...” (Oks 2003: 245)

¹² Lisaks omandavad subjektsed tunnused traditsioonilised objektid – nõnda ka maa.

Olles põgusalt kaardistanud seda sugude dünaamikat, mis „Emastes” valitseb, toon välja pikema tsitaadi, mille kaudu saab paremini nähtavaks Oksa dekadentlik-modernistlik subjektiloome. Seejärel analüüsin selle põhjal protsessuaalse subjekti seksuaalse alatooniga õhkkonda ning kujundite ja metamorfooside seisukohast iga lauset ükshaaval, seetõttu olen tsitaati lisanud numeratsiooni.

(1) Siis rända individuaalselt, teisi häbenemata, aeglaselt ja määratumat ilma eneses varjates üle kiimaliste luhtade, ropult kohisevate puude alla, ja lase emase-vasikat niikaua imeda, kui aeg täis saab. (2) Siis pööra tüdrukulikult, karakterlikult valusootav pool ettepoole ja kuula, kuidas see, mis isane on, vastu su vägivaldselt ritsuvat, õhkuuimastavat kohta iniseb. (3) See ülespurskav ihuvägi teeb emase tahtmistes tiineks, lolliks ja uimaseks – ja siis tarvita parajat silmapilku pealetungimiseks, püüdmiseks selle peale mis lahtine, limmakile, ja isase sisse painduv on. (4) Tunne, kuidas ta tahab, ja tunne, kuidas ta himustab – oma valujoonte pärast. (5) Tungi temasse – või sa jääd hullumeelseks suretava tahtevõimu ja avatlemiste hullupöörase ilu pärast. (6) Ta topib ennast sinusse, sinusse – või sureb, sööb ennast ihalduse raskuses ära, langeb armuheitmata isase pärast rabeledes, värisevas janus. (7) See on su sugu – hinge – nuhtluseks, ja siis temagi hulgub päästmata ümber nende pühitsemata põrmu, kes pattudes varem surid. (Oks 2003: 240–241)

Lause (1) algab käskivas kõneviisis pöördumisega ainsuse teises isikus. Pannes teisele osaks rändamise, näib kirjutav subjekt talle määravat pidevuseta, liikuva, paigalseisust hoiduva psüühilise ja ihulise eksistentsi, mis peegeldab tema enda voolavat identiteeti. Verbile loob mõningase vastanduse adverb „individuaalselt” – ühtpidi tähistab see liikumist üksinda, teistest sõltumata, teisalt vihjab see jagamatule iseloomule, ühtsusele, mida protsessuaalne subjekt lakkamatult lõhub. Arvestades, et esimese hooga paistab lausung olevat suunatud üldise „emase” kui iseloomuta naise poole, näib tema individuaalsuse rõhutamine soovi projektsioonina, kus üksnes lausumise subjektile omane eristav kavatsuslikkus kantakse üle teisele. Liikumise tähistatud aeglus vastandub lause kiirele rütmile, heitlikule ja komplitseeritud süntaksile, sellele hoole, millega tegusõnad, määrused, epiteedid, käsud ja laused üksteisele järgnevad. Petliku aegluse ja individuaalsuse taga varjab teine eneses „määratumat ilma” kui teadvustamatuse põhjatut ookeani. Samas haakub selle teise sees oleva seksuaalse varjatusega välise looduse panpsüühiline tungilisus: *puud kohisevad ropult, luhad on kiimalised*. Salatud seksuaalsus projitseeritakse keskkonda, taimestikku. Lause lõpeb käsuga lasta teisel „emase-vasikat” ennast imeda. Ühtpidi võiks see vihjata kõnetatava teise emalikule-emasele iseloomule – imemine viitaks sel juhul lapse, emase vasika imetamisele. Teisalt, arvestades teksti seksuaalset iseloomu ning ihulisse kontakti astuva võimaliku „emase-vasika” anonüümsust, võib see vihjata seksuaalaktile – sellisel juhul oleks lauses kõnetatav teine tõlgendatav meheliku poolena, keda libidinaalselt laetud looduses kohtav emane akti käigus endasse imeb. Imemise mittevanelikku, vaid sügavalt seksuaalset konnotatsiooni kinnitab tekst ka mujal, viidates seksuaaltungi väljapoole suunatusele ning iseendasse pööratud autoerootika piisamatusele: „Aga – raske on ennast ära imeda” (Oks 2003: 242).

Rändamist selgitav adverb „aeglaselt” on kooskõlas imemist ajalisel määratleva lauselõpuga: „[---] kui aeg täis saab.” Nii astub aeg-aeglus-ajalikkus suhtesse Oksa tekstide metafüüsilise igavikumõistega. „Emaste” raames võiks eritleda isaste ja emaste inimeste kindla kestusega, piiratud, surma kaduvusse suubuva seksuaalsuse ning looduse kui tervikliku ja tungilise üksuse igavese iha vastandust: „jumala üle irvitav loodus” on „igavesti nüüd ihaldatav ja mägedeni kõrge-ärritav” ning temas on „lõppemata ihad ja kired üleilmlises kiimaluses” (Oks 2003: 244–245).

Järgmine lause (2) jätkub käsuga: teine peab „pöörama pilgu ettepoole”, kusjuures ei ole selge, kas pöörata tuleb „karakterlikult” ja „tüdrukulikult” või on pool, mida ette pööratakse, „tüdrukulikult, karakterlikult valus-ootav”. Mõlemal juhul näivad määrsõnad viitavat kõnetatava teise naiselikele tunnustele. *Karakterlik pool* oleks sealjuures tõlgendatav füüsiliste sootunnustena. Lause teine pool jätkab käsuga kuulata naudinguga kaasnevat loomalikku ininat, mis tekib, kui seksuaalaktis sugu-elundid kohtuvad. Sealjuures on fallos eufemistlikult kui „see, mis isane on”, samas naise suguorganit tähistatakse kui „vägivaldselt ritsuvat, õhkuuimastavat kohta”.

Ometi tekib kaheti mõistetavus: kui karakterlik pool on seotud kuulmisega, siis võib sellega olla viidatud peale, kaude ka silmnäole. Seda tõlgendust toetab Oksa seksuaalsuse psüühilises struktuuris psühhoanalüüsi taustal selge rõhuasetus teise pilgule. Subjekti seksuaalsus suhestub libidinaalselt just teise pilguga kui osaobjektiga, mis ainsana oma täielikus ja pealetungivas mõistetamatuses võimaldab vähemasti kujuteldavalt väljapääsu enesekeskest autoerotismist, kohtudes ebaõdusalt endasarnase ja samal ajal kummastavalt erineva objektiga.

Rõhutatult sekkuvad Oksa kirjeldusse ebaloomulike helide ja joobnustavate lõhnade aistingud, samuti kirjeldatakse mehe ja naise vahetada alati kui arusaamatut vägivallaakti. Oksa seksuaalakti kirjeldused sarnanevad Freudi (1918: 16) hüpoteetilise *Urszene*ga, fundamentaalse fantaasiaga, mis seostub lapse vaatepunktiga esimest korda pealt nähtud vanemate suguaktile, mis on tema pilgule arusaamatu. See on kui loomaliku, sümboliseerimatu reaalse sissetung lapselikku teadvusse, traumaatiline kogemus, milles sisalduv nauding jääb haaramatuks ning kus seniste identifitseerimise emalik allikas ja sihtmärk näib veidralt kannatavat isaliku autoriteedi sissetungi all. Taoline potentsiaalne mälu pilt struktureerib kõiki Oksa infantiilseid ja perversseid seksuaalfantaasiaid.

Lauses (3) tähistab „ülespurskav ihuvägi” selgelt mehe suguorganit, mille kaudu avalduv tungiline energia muudab naise „tiineks, lolliks ja uimaseks”. Olulise kaaluga sõna Oksa võimaliku Nietzsche mõjuga kujundikeeles on „tahtmised” – grammatiline mitmus võiks osutada oksaliku subjekti iha mitmuslikule, minaga seostamatule iseloomule (ihad kui juhuslikud omadused). Tahtega näib Oks selgitavat energiatega libidinaalset liikumist psüühes ja universumis, heites ajuti kõrvale hinge, jumalate, inglite ja metafüüsilise teispoolisusega seonduvad mõisted, mis peagi jälle pinnale kerkivad, luues Oksa rahvapärasele, kristliku mõjuga müstitsismile ainuomase sünkretistliku poeetika. Oks annab selgituse ka „Emaste” alapealkirjale „Meeleolu”, kuu-lutades: „Ma kõnelen mõtteteadlisest tahtmisest elus, nagu sugutahtline Meeleolu on...” (Oks 2003: 247) Seega võiks Oksa ihade süsteemis meeleoluna mõista muudetud teadvusseisundit, ekstaatilist faasi, kus teadvustamatuses alalolevad varjatud

liikumised muutuvad äärmises hävitushimulises naudingus, *jouissance*'is, aktuaalseks. „Emaste” kujundikeel avab seksuaalsuse müsteeriumis ülendatud subjekti sellisele tõlgendusele ka teisal, kus viimase piirini jõudnud „inimese meeleolu lõhkeb oma vägevas paisumises” (Oks 2003: 245).

Pöördugem tagasi vaadeldava lause (3) ülesehituse juurde. Selle esimene pool toob sisse nihke vaatepunktis: ühtäkki viidatakse emasele ainsuse kolmandas isikus, seevastu fallos liigub minasubjektile lähemale. Lause teine pool jätkub taas imperatiiviga, keelitades teist peale tungima sellele, mis on lahtine ja maadligi ehk murdekeeli *limmakil*, ning rõhutades seeläbi kõnetatava teise mehelikke atribuute. Ometi toonitab sinu soolist ambivalentstust pealetungitava ihu kolmas atribuut, mis „isase sisse painduv on”.

Lause (4) jätkub – sarnaselt lausega (2) – tajuvalda puutuva käsuga, mis intensiivsuse suurendamiseks sisaldab Oksale iseloomulikult kordust („Tunne [---] tunne”). Tähelepanuväärne on, et teine peab tundma hüpoteetilise seksuaalpartneri tahet ja himu, minasubjekt käsib teisel tunda teise iha. Lause lõpp, mis on imperatiividest mõttekriipsuga eraldatud, väljendab ambivalentset põhjuslikku seost: „oma valujoonte pärast”. Fraasi mitmemõttelisus tuleneb sellest, et ei ole aru saada, kas need valujooned kuuluvad sinule või sellele, kes on sinu ihaobjekt. Valujoonte mõiste kordub „Emastes” paari lehekülje pärast, seostudes ihulikkuse, loova seksuaalsuse ja tahtega: „Ihus on otsivad loomiseniidid, ihus on valujooned, ihus on nende kaeblik kaja – kes mind tahavad” (Oks 2003: 242). Sealjuures seostub Oksa seksuaalsusekäsitluses ihuline otseselt teise ihaga, mis sütitab ja käivitab subjekti ning korraldab libidinaalseid liikumisi. Kuigi eelnevalt postuleerisin subjekti ja tema seksuaalsuse objektide püsivat piiritlematust, siis osapooltele agentsust omistades peab arvestama ka nende ajutise tõelisuse ja terviklikkusega: subjekti konkretiseerunud iha, mis ilmub suhtes teise ihaga, on relatiivne *stasis*, see on seisak konfliktises protsessis, kus ihakehad omandavad võitlusväljal viivuks kindlad piirjooned.

Lause (5) esimeses pooles esitatud käsk tungida teisesse näib viitavat kõnetatava isiku mehelikule algupärale. Lause teine pool, mis on taas eraldatud mõttekriipsuga, annab edasi hoiatuse selle kohta, mis juhtub, kui käsku ei täideta: allasurutud tungid, millele ei anta väljapääsu ega lõdvendust, teevad subjekti haigeks, tulvates mõistuse-teadvuse üle ning tuues kaasa hullumeelsuse. Sealjuures eristuvad kaks hulluse põhjust: esmalt „suretav tahtevõim”, mida Freudi järgi võib tõlgendada surmatungina. Teisalt tuleneb hullumeelsus ahvatluste hullupöörasest ilust – hiljem on seda kirjeldatud kui „loomailu”, vägevust „sugude tõmbamise jõus” (Oks 2003: 242) ehk instinktiivset, inimese-eelset ja -ülelt väge, mis on vaibumatu ja mille sees „[v]alimistel ei ole piiri” (Oks 2003: 242). Psühoanalüütilises teoorias seostub see ahvatluste ilu *jouissance*'i kui subjekti jaoks hävitavasse äärmusesse viidud seksuaalse naudinguga.

Lauses (6) paigutuvad aktiivsuse ja passiivsuse mehelikud ja naiselikud vahekorrad taas ümber. Nüüd „topib” partner ennast „sinusse”. Akti intensiivsust ning sinu kui teise lõhestumist ja mitmetähenduslikkust rõhutatakse jälle kordusega: „sinusse, sinusse”. Lause teine pool toonitab akti ärajäämisega kaasnevat tagajärge temale, kes sinuga vahekorda astub, tuues temagi puhul ihale andumise ainsa alternatiivina välja surma: ta „sööb ennast ihalduse raskuses ära” ja „langeb [---] värisevas janus”. Kuna

kolmanda isiku nauding ja hukk on seotud rabelemisega „isase pärast”, näib selles lauses kristalliseeruvat kõnetatava teise mehelik esinemiskuju.

Lause (7) peegeldab ja arendab edasi kahe eelneva lause lõpus esitatud hukkumise kujutelma. Jutustaja annab seksuaalsusest tulenevatele hukutavatele kannatustele selgituse, millest ei puudu ei piibellik ega nietzschelik kihistus. Esmalt kirjeldatakse seksuaalsust kui nuhtlust, mis on justkui kõrgemalt poolt määratud. Teisalt tuuakse sisse juba tuttav ihu ja hinge, soo ja hinge vastandus, jätkates Oksale iseloomulikku filosoofilist liini, kus eraldiseisvat hinge ei ole, on üksnes suguline keha. Lause lõpp näib kirjeldavat olukorda, kus seksis ennast hävitanud sugulised hinged-ihud jäävad ebasurnutena ikka edasi kestma. Samuti püsib, hoolimata nietzschelikest allhoovustest, süü, patu ja pääsemise paine Oksa universumis: kõlama jääb kristlikult moraliseeriv idee, et seksuaaltung, mida minasubjekt pidevalt teisele projitseerib ja iseendas eitab, on kuri ning keelab indiviididele surmajärgse rahu.

Ühe katkendi sees omandab minasubjekti identiteet kuju kõnetatava teise kaudu vaheldumisi mehe ja naisena, näitlikustades soolise eristumise ebastabiilset, jäädavalt püsimatut ja vastandite koostoimet soosivat iseloomu konfliktse subjekti moodustumise protsessis, mille tardumismomente on lõigu sees võimalik ajuti eristada, kuid mis fikseeruvad üksnes selleks, et seejärel laguneda, pihustuda, iseennast tühistada. Siiski ei saa eitada, et selliste võnkumiste sees ilmneb seisakuid, kus kõnetatav teine on justkui selgesõnaliselt emane – või vähemasti emase imetaja sootunnustega tähistatud: „Mis on sul – emane – mis? Ah see udar, need rikutud, täis minevikku silmad ja värisev põlv?” (Oks 2003: 256) Nõnda ei saa Oksa siin-seal üheti tõlgendatava sookäsitluse hüpoteesiga kergekäeliselt nõustuda ilma eelneva diskursiivse hüppeta. Tekstides kohati väga silmatorkavat, panseksuaalsete tungide mõjul ning vägivalla ja naisteviha kaudu lagunevat traditsioonilist ja mehelik-kristlikku minapilti kaitsta üritav diskursiivne membraan tuleb purustada, et selle katkestuse kaudu jõuda sügavamale, ebastabiilse ja argilooogika seisukohast võimatu, voolava vundamendini, selle paljususe *saladuste ookeanini*, kus ajatus ihalike metamorfooside ruumis „linnust inimeseni merekala munast aeglase kaamelini tuksatavad, ennast poovad ja värisevad” (Oks 2003: 245).

Vaadates põgusalt protsessuaalse subjekti avaldumist „Nimetus elajas”, on näha, et Oksa jutustaja püüab asetada iseennast inimestest eemale, kõnetades sinavormis ühtaegu isaseid ja emaseid, kuid jättes enda kui lauliku soolistest eristustest välja: „Siis, sa isane, sa emane: ronige kõige igapäevasemalt oma igaviku poole, aga laske mind uhkete inimeste laulik olla” (Oks 2003: 324). Argine, aeglane ja tungidest kantud ronimine igaviku ehk antud juhul surma poole iseloomustab seega üksnes irratsionaalset ja alamat inimest. Samal ajal saab kirjutav subjekt igasugusest samastumisest kõrvale astuda, laulda üksnes „uhkete inimeste” jaoks, viidates nõnda võib-olla nietzschelikule üleinimesele, kes äravalitud, tahtejõulise eliidi osana võib konfliktsetest „rõhutud ringidest” välja astuda, kuulutades sõja nii inimeste kui ka taevaste sfääride valitsejatele. „Nimetu elaja” eeltoodud katkendile järgnevas lõigus asetub samastumiste polüloogi ka kurat, keda Oksale iseloomuliku rahvausundiga sünkretistlikku maailmapilti paigutatud kristluse kaudu vastandatakse jumalatele mitmuses: „Kui sa kuradit näed, siis ütle, et meie tema

tahame olla meeletumas hulljulguses, et nende jumalatega võidelda läbi sureva närususe” (Oks 2003: 324).

Mina, kes alles äsja asetab end bioloogiliste sugude reaalsusest väljapoole, et otsustava kõrvaltvaatajana isaste ja emaste maistest askeldustest eralduda, arvab siinkohal ennast taas selle salapärase „meie” sekka, kuhu justkui kuuluvad kõik inimesed, kogu maine sfäär, mis vastandub taevasele, teispoolele, transtsendentssele mitte-inimlikule, mitteloomalikule ja mittelooduslikule sfäärile. Samuti omandab rõhutatud polüvalentsuse fikseerimatuses hõljuv ainsuse teine isik, too sina, kes võiks kuradiga kohtuda. Samas soovib ühendatud subjekt kuradiga otsesõnu samastuda: „meie tema tahame olla”. Ülejärgmises lauses esitatakse ainsuse teises isikus kõnetatud teist rõhutatult fantastilise ja ülemuslikuna, troonimas ja irvitamas kõigi ja kõige, nii inimeste kui ka inglite ja jumalate üle: „Siis sa, sügav kui meri, kõrge kui mägi Emane, ripud pisikesse punktikesse peal, naerad üle inglite, irvitad jumala rahutust inimeses” (Oks 2003: 324). Kõnetatav-samastatav teine ühendab nii mere võrdpildiga esitatud meheliku, ent teadvustamatu psüühe sügavust kui ka naiselikku, „emast” kehalisust, olles astunud teispoole head ja kurja ka ruumiliselt, asetununa positsioonile, mis ei ole ei taevas ega maa peal ning mis oma kaduvvääksuse tõttu on vaimse topoloogia seisukohast määratlematu. Tähelepanu tuleb pöörata emase tähistaja esinemiskujule: suure algustähega ülendatakse harilikult anonüümse bioloogilise ja/või psüühilise soona esinev naine kui agressiooni ja samastumise sihtmärk inimesest kõrgemasse, peaaegu jumalikku staatusesse. Naiste kui seksuaalsete objektide homogeensust ja ajalis-ruumilist muutumatust nii siin- kui ka sealpoolsuses väljendatakse selgelt „Emastes”: „Kõik on ühesugused [---]. Kusagilt ei leita teiste omadustega – käi taevad või põrgud läbi ja tule maa peale [---]. Nad kõik on võidetavad.” (Oks 2003: 256) Viimase väite taustal ei tohi unustada, et ka väikese algustähega *emane* tähistab pigem tungilist kompleksi, konstrukti, mis on fantaasias loodud üksnes mina-subjekti projektsioonide pinnana.

Lõppeks ei ole enam võimalik eristada hullumeelset tervest ega subjekti hullumeelsust teise kui objekti hullumeelsusest. Ihade-tungide subjekti ja objekti vastaseis kujundatakse küll välja, kuid ainult selleks, et see mõne hetke pärast uuesti pihustuks: „Ja hullumeelne oled ainult sina – mina olen hullumeelne – nagu kaastundlikult värelev päikesekiir ümberringi, ümberringi” (Oks 2003: 288). Esmalt väljendub otsustus täieliku ja välistava kindlusega: hullus valdab üksnes teist, ainult sind. Kiil tühistab otsustuse, luues samastuse teisega: sellisel juhul saab mina olla ainult sina. Viimaks valgub sama lause lõpus mina päikesevalgusena laiali, justkui mässides ekstaatilisest sisemisest kogemusest endasse panpsüühilise membraanina terve tegelikkuse.

Kokkuvõte

Jaan Oksa tekstide valitud näidete põhjal ilmnes, kuidas nihestatud subjekt loob projektsioonide kaudu fantaasiapilte, kus isikutevahelised piirid hägustuvad ning seksuaalsus avaldub tungilise koorina – kristlikku moralismi ja patriarhaalset šovinismi

kehastav nn isandahäl tuleb tekstides küll välja, ent tollesama koori mõjul ei saa ta püsivalt oma hegemooniat säilitada. Sealjuures on seksuaalse *jouissance*'i üleminek surmatungiks tekstilise fantaasia raamides kajastatud juba subjektsisese algupärase lõhega, mis iseloomustab tema tuumset tühimikku, tühja ruumi – see võimaldab hoiduda fikseeritud identiteedist ning hoida käigus diskursiivset protsessi.

Sedasorti protsessuaalne subjekt, kes Julia Kristeva psühhoanalüütilise teooria kaudu Jaan Oksa poeetilises proosas nähtavale tuleb, võib muu hulgas olla aktuaalne tänapäevast(e) identiteedipoliitika(te) kontekstis. Sest kas ei ole kõige tõsisem viga, mida näilikust võitlusjoonest nii ühele kui ka teisele poole jäävad kõnelejad teevad, subjektile peale surutav nõue valida üksnes üks ühtne ja püsiv identiteet? Muidugi ei saa siinjuures langeda teise löksu ning postuleerida, et identiteet on mõni kapitalistlik moekaup, mida isikliku suva ja metropolide arvamuse järgi võiks vabalt varieerida. Too subjektiloome ja lagundamise protsessi ning mina voolava „psüühilise tõe” avaldumiskuju, mis pealiskaudsel vaatlusel meenutab identiteeti, on küll vaba, ent subjekt, kes on oma mina kohta langetanud vaba otsuse, ei pruukinud ega pruugi – kui Freudilt miskit õppida – ju ise sealjuures täie teadvuse juures olla.

Artikkel on valminud Eesti Teadusagentuuri rahastatud uurimisprojekti PRG1206 „Tõlkimine ajaloos, Eesti 1850–2010: tekstid, tegijad, institutsioonid ja praktikad” toetusel.

KIRJANDUS

- Barthes, Roland 2007.** Tekstimõnu. (Prantsuse vaim.) Tlk Tanel Lepsoo. Tallinn: Varrak.
- Bataille, Georges 1970.** Œuvres complètes. Tome V. Paris: Gallimard.
- Bataille, Georges 2011.** L'Érotisme. Paris: Les éditions de Minuit.
- Beauvoir, Simone de 1944.** Pyrrhus et Cinéas. Paris: Gallimard.
- Erelt, Mati; Metslang, Helle (toim) 2017.** Eesti keele süntaks. (Eesti keele varamu III.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Freud, Sigmund 1918.** Aus der Geschichte einer infantilen Neurose.
<http://www.psychanalyse.lu/articles/FreudWolfsmann.pdf>
- Freud, Sigmund 1994.** Ahistus kultuuris. Tlk Krista Räni. – Akadeemia, nr 5, lk 1085–1118.
- Gwin, Ian Tracy 2022.** The Forbidden Tree: Jaan Oks and the Fall of Humankind. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Masters of Arts. University of Washington.
- Hofmann, Albert 1979.** LSD – mein Sorgenkind. Die Entdeckung einer „Wunderdroge”. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Kristeva, Julia 1974.** La Révolution du langage poétique. L'Avant-garde à la fin du XIXe siècle: Lautréamont et Mallarmé. (Collection Tel Quel.) Paris: Seuil.
- Kristeva, Julia 1977.** Polylogue. (Collection Tel Quel.) Paris: Seuil.
- Lacan, Jacques 1966.** Écrits. Paris: Seuil.
- Lind, Marianne 2018.** Dekadentlik esteetika Jaan Oksa proosaloomingus. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Lindsalu, Elo 2004.** Nädala raamat: Jaan Oks „Otsija metsas”. – Eesti Ekspress 22. IV.

- Luks, Leo 2024.** Mõõnav sugu sealpool head ja kurja. Friedrich Nietzsche vitaalsed afektid Jaan Oksa loomingu kõverpeeglis. – Keel ja Kirjandus, nr 1–2, lk 74–94.
<https://doi.org/10.54013/kk794a4>
- Oks, Jaan 2003.** Otsija metsas. Tartu: Ilmamaa.
- Oks, Jaan 2004.** Orjapojad. Tartu: Ilmamaa.
- Palgi, Daniel 2003.** Jaan Oksa proosateoste stiil lingvistiliselt. – Jaan Oks, Otsija metsas. Tartu: Ilmamaa, lk 398–429.
- Sartre, Jean-Paul 1943.** L'Être et le néant: Essai d'ontologie phénoménologique. Paris: Gallimard.
- Süvalep, Ele 1996.** Modernist Jaan Oks. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 793–799.
- Žižek, Slavoj 2019.** Sex and the Failed Absolute. London: Bloomsbury Academic.
<https://doi.org/10.5040/9781350043800>
- Tuglas, Friedebert 1935.** Jaan Oks. Tema surma puhul. – F. Tuglas, Kriitika II. Tartu: Noor-Eesti, lk 179–191.

Kristjan Haljak (sünd 1990), MA, prantsuse filoloog, luuletaja, tõlkija ja õpetaja; Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi doktorant (Narva mnt 25, 10120 Tallinn), kristjanhaljak@gmail.com

Dark temples brimming with sweetness from the shared impulse of all living things: Jaan Oks' subject in process

Keywords: early 20th-century Estonian literature, psychoanalysis, Jaan Oks, subject in process, avant-garde, gender

This article delves into the modernist/avant-garde subject that emerges in Jaan Oks' poetic prose, utilizing psychoanalytic theories. It aims to elucidate how the libidinal-impulsive dynamics of the psyche manifest within the context of the poetic revolution seen in the texts under scrutiny, expanding the concept of the subject beyond fixed identities and the conventional portrayal of selfhood as something stable and permanent. Key concepts include Julia Kristeva's **subject in process** and the Freudian **oceanic feeling**; these concepts are employed to describe various movements of this elusive modernist subject as, for example, atomization, flowing, and disintegration, thereby framing different phases in the avant-garde rejection of illusory wholeness to unveil the fundamental fragmentation of the psyche. In doing so, the article also explores the emergence of a complex sexual paradigm in Oks' poetics and its potential transgressive semantic associations with the possibilities inherent in the subject's gender identity.

Kristjan Haljak (b. 1990), MA, French philologist, poet, translator and teacher; PhD student at Tallinn University, School of Humanities (Narva mnt 25, 10120 Tallinn), kristjanhaljak@gmail.com